چۆنییەتیی نووسینی وتار و توێژینەوە بە شێوازی ئاکادیمیک!

- بەشی دووەم -

khatabs@hotmail.com
خەتاب سابیر

ئەم بەشە ، هەوڵدەدات زیاتر لەسەر چۆنییەتی نووسینی وتار بەگشتیی و وتاری سیاسیی بەتایبەتیی ڕاڤەبکات . وتار لێرەدا بەزمانی ئینگلیزیی مەبەست لە ئێسەی و ئاتیکڵ (Article and Essay) ە . بۆ نووسینی وتارێکی ڕێکوپێک و واتادار و پڕ بەها، نووسەر دەبێ لەهەنگاوی یەکەمدا بیر لەوە بکاتەوە کە چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ ئەم دوو خاڵەدا دەکات.

1- دوورکەوتنەوە لەهەڵەی باوی نووسین. (avoid common mistakes)

2- دابەشکردنی تەکنیکی شێواز و دەربڕینی نووسین لە ستراکتۆر (structure) ی سەرجەم وتارەکەدا کە خوێندنەوەیەکی موزیکیی بدات بە جوولەی ڕستەکان و پارەگرافەکان لە چوارچێوەی مەبەستی سەرەکیی بابەتەکەدا.. لەهەموو شتێک گرنگتریش ئەوەیە کە وتارەکە بۆچیی دەنووسرێ و ئەوپرسیارانە چین کە وتارەکە بەشوێن وەڵامەکانیاندا وێڵە ؟.

هەر نووسەرێک کاتێ دەیەوێ وتارێ بنووسێ لەسەر بابەتێک ، پێش هەموو شتێ دەبێت سەلیقەی بڕوابوون بەخۆ لە ناخی خۆیدا پەیدا بکات و لەخۆی ڕاببینێت کە توانای دەشکێ بەسەر بەیەکداهەڵشێلانی بیروبۆچوونە جیاوازەکان و لەیەکچووەکان و هۆکارەکان و مەبەستەکان و ...هتد. ئەم هەنگاوە بەزۆرلەخۆکردن نابێت، ئەگەر کەسێک توانای داڕشتن و داڕشتنەوەی لەنووسیندا نەبێت هەرگیز ناتوانێ شتێکی باش بنووسێت . سەرکەوتووترین نووسەر ئەو نووسەرەیە کە هەمیشە بەترسەوە دەنووسێ و لە ڕەخنەی خوێنەران دەترسێ ، ئەو نووسەرانەی لەخۆیان بایین و پێیان وایە کە بوغرایی بەنووسینەکانیانەوە دەکەن ، ئەگەر لەسەر بنەمایەکی ئاکایمیکی و ناوەندێکی بڕواپێکراو وتارەکانیان هەڵنەسەنگێنرابێ ، کەسانێکی نەخۆشن و بەس لای خۆیان گەورەو ناودارن .

بۆ ئەوەی خوێنەر بە سانایی لە هەنگاوەکان وردبێتەوە ، ئەم پەڕاوە بە خاڵبەندیی، هەنگاوەکان یەک بەدوای یەکدا ڕیز دەکات . دیارە ئەمە بۆ خۆی لە ئەسپێکتی مەبەستەکە کەمێک دوور دەکەوێتەوە، بەڵام بەدڵنیاییەوە خوێنەر ئاسانتر دەتوانێ تێی بگات.

A- هەڵبژاردنی سەردێڕ یان بابەت (Topic) :

- تێگەیشتن لەوەی کە سەردێڕ خوازیاری چییە؟

بۆ ئەوەی سەردێڕی ئەو نووسینەی کە نووسەر دەیەوێ بینووسێت ، لەگەڵ کرۆکی سەرجەم باسەکەدا بێتەوەیەک، پێویست ناکات پەلە بکات لەدانانی سەردێڕدا، نووسەر پێشوەخت دەبێت گەڵاڵەی ئەوە بکات کە بەتەمایە چیی بنووسێ ، بۆچیی لەسەر ئەو بابەتە دەنووسێ، لەوە بگات کە پێداویستییەکانی بابەتەکە چین ، لەهەر شوێنێکدا پێویستی بە نموونە هێنانەوە بوو ، ڕانەمێنێت و دەستەوەستان نەبێت! ئەو پرسیارانە کامانەن کە دەبێ وەڵامی پڕبەپێستی خۆیان وەربگرنەوە، هەر وتارێک نەیتوانی وەڵامی پرسیارە ئاشکراو شاراوەکانی ناو دووتوێی نووسینەکە بداتەوە ، کەمبایەخ و بێ پێز دەبێت . بەپێی برێندان هێنەسیی (Brendan Hennessy)

بێت " زۆرترین هەڵەی باو ئەوەیە لە نووسینی وتاردا کە نەتوانرێ وەڵامی پرسیارەکان بدرێتەوە" (Hennessy, B . 2000, p.9)

- ساناکردنی پرسیارەکان:

کۆڵەگەیەکی تری سەردێڕ ئەوەیە کە چۆن پرسیارەکان بورووژێنرێن و سادەوساکاریش بکرێنەوە . بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی قوچەکیی لەنووکەوە بۆ بنکە دابەزن و یەک بەدوای یەکدا وەڵام وەربگرنەوە.
ئەم کۆڵەگەیە دابەشدەکرێ بەسەر سێ کاتەگۆریدا (Categories) :

1- لەکاتێکدا پرسیاری ناواخندار و شاراوە هەبێ ، نەک پرسیاری سەرپێیی و تیژتێپەڕ.
2- کاتێک تۆپیک لەدەوری چەند تەوەرێکی جیاجیا بخولێتەوە .
3- کاتێک گریمان (ئەسەمپشن - Assumption) یان گریمانگەلێک پێویستی بە ناسینەوە (ریکۆگنایز- Recognise = Recognize) بێت لەکاتی هێنان و بردندا لەناو نووسینەکەدا .

بەم پێودانگانەی سەرەوە بێت ، پێویستە نووسەر خۆی پرسیار بهێنێتەوە ئاراوە ئەگەر پرسیارەکان شاراوەو ژێربەژێربوون، لێرەدا نابێ دەمووچاوی نووسینەکە برازێنرێتەوە ، ئەوەندەی گفتووگۆیەکی زیندوو پێویستە بۆ لکاندنی سەردێر بەناوەڕۆکی بابەتەکەوە .

- لێکدانەوە (Interpreting) ی تێرمەکان (Terms) و ڕێنوێنییکردنیان :

بۆ لێکدانەوەو شیکردنەوەی کلیلی تێرمەکان و ئەو توخمانەی کە پێوەندییان بە ناوەڕۆکی باسەکەوە هەیە ، ئەم سێ خاڵە پێویستە لەبەرچاو بگیردرێن .

1- کۆنسێپتەکان (Concepts) ، ئەم بەشە بەنووسەر دەڵێ لە چ کێڵگەیەکدا هەڵدەسووڕێت و چیی پێویستە بۆ دەوڵەمەندکردنی باسەکە.
2- وشە ئیماژپێکراوەکان، ئەمە ڕوو لەنووسەر دەکات و پێی دەڵێ ، چیی پێوێستە بۆ دەوڵەمەندکردنی بابەتەکە؟، ئارگیومێنتەکان چۆن بەڕیز دەست پێدەکرێ ؟ ... هتد.
3- خاڵێکی تر ئەوەیە کە چۆن نووسەر سەری خۆی دەقەبلێنێ پێش ئەوەی نووسینەکە جڵەوی ڕێکردنی لێوەربگرێ؟ چۆن لەدەرگایەک دەدرێت و چوونە ژوورەوە مسۆگەر دەکرێ؟،هاوکات چۆن بە سەرکەوتوویی هاتنە دەرەوە زامن دەکرێ ؟ . کامانەن ئەو پرسیارانەی دەکرێ بجولێنرێن و لەشوێنێ خۆیشیدا وەڵامی روون وەربگرنەوە؟.

- داڕشتنەوەی دەق (پارەفرەیزینگ- Paraphrasing) :

نووسەر دەبێ توانایەکی باشی بەسەر تێکوپێکدانی رستەو بۆچوونەکانی ناو پارەگرافەکاندا بشکێ و بە ئاسانیی ئەمسەرەوسەریان پێبکات و بە شێوازی ویژەیی جیاواز جیاواز بتوانێ فانتازیا بکات بەبەر دەقێکی تری نوێ لە دەقێکی پێشتر هەڵوەشاوەوە کە بیرۆکەکەی لەشوێنی ترەوە وەرگیراوە { بەدوورکەوتنەوە لە تالانکردنی نووسینی کەسانی تر (پلەیجەریزم- Plagiarism } ، کە بەدرێژی ئەم نووسینە دێتە سەر باسکردنی پلەیجەریزم لە بەشەکانی داهاتوودا .

- هەڵبژاردنی تۆپیکێک (سەردێڕی بابەتەکە) کە نووسەر بتوانێ لەگەڵیدا هەڵبکات:

ئەمە ئەو میکانیزمەیە کە هەرکەسێ بیەوێ بیر لە نووسینێک بەشێوازی ئاکادیمیکیی بکاتەوە ، پێشوەخت دەبێ ئەوەی لەلا ساغبووبێتەوە کە توانای ئامبازبوونی هەیە لەگەڵ وردەکارییەکان و شۆڕبوونەوە بۆ ناخی بابەتەکە و سەرئەنجامیش بە سەرکەوتوویی لێی بێتە دەرەوە .
بەشێوەیەکی گشتیش ، وتارەکە ئۆتۆماتیکی دەبێت خۆی بدات لەم خاڵانەی خوارەوە:

1. گردکردنەوەی زانیاریی تەواو لەسەر سەردێڕی بابەتەکە.
2. پێشوەخت بوونی خوێندنەوەی رەخنەیی (کریتیکاڵ – Critical) و مەبەستدار لەسەر کرۆکی بابەتەکە . نووسەر دەبێ زەخیرەدار بێت ، کاتێ دەچێتە شەڕی نووسینەوە .
3. گفتوگۆیەکی ورد و شیکردنەوەیەکی ئارگیومێنتدار و گریمانی کەیسە جیاوازەکان لەبەرچاو بگیرێت .
4. گەیاندنی تیئۆرەکان و بەهێزکردنیان بە نموونەی زیندووەوە .
5. بەشدارییکرپێکردنی (Contribution) ئۆریجناڵی (Original) پێکهاتەکانی ناو وتارەکە لەگەڵ پەلوپۆی سەردێڕدا.
6. ستراکتۆری ئەو ماتێریالانەی (Materials) کە بڕیارە بناغەی باسەکە بن ، دەبێ زۆر بە لۆژیکانە (لۆجیکالیی –Logically) بەیەکەوە گرێ بدرێنەوە .

بەم شێوەیە دەردەکەوێ ، ئەگەر تێڕوانینی (ڤیوو- View) نووسەر لە سەردێڕەکە دووربکەوێتەوە ، سەرەڕای ئەوەی کات بەفیڕۆ دەدات ، لە بابەتەکەش دوور دەکەوێتەوە و لەم پارەگرافەوە بۆ ئەو پارەگراف بازبازێن دەست پێدەکات ، لەبری چوونیەکیی و تەبایی رستەو واتاکان و مەبەستەکان .

B- وەرگرتنی تێبینییەکان (Taking Notes) :

پێنج شت بەردی بناغەی ئەم خاڵەیە (Hennessy, B . 2000.p.17)

1. دانانی خشتەیەک بۆ تۆمارکردنی سەرنج و تێبینییەکان.
2. بۆچوونە جیاوازەکان وبۆچوونە دژبەیەکەکان جیابەجیا تۆماربکرێن.
3. تۆمارکردنی فاکتەکان و بیروڕاکان .
4. ریزبەندییکردن لە تێبینییەکاندا .
5. پارەفرەیزکردن و کورتکردنەوەو دووبارە دانانەوەیان.

بۆهاتنی بیرۆکە (Brainstorming) لە فۆرمەڵەکردنی ئەو میتۆدانەدا کە بڕیارە شیکردنەوە بە تۆپیکەکە بدات، ئەمەش پێچکەی سەرەکیی وەرگرتنی تێبینییەکانە . نووسەر دەبێ بە هێمنیی دابنیشێ و هەموو توانای مێشکی بخاتە گەڕ بۆ ئەوەی بیرۆکەی گرنگ و بەهاداریی بۆبێت.داینەمۆی نووسین لەکاتێکدا دەست پێدەکات کە نووسەر چەک و تفاقی تەواوی شەڕی نووسینی پێ بێت ، بیرۆکەش لەخۆیەوە هەڵناقوڵێت ، ئەگەر نووسەر پاشخانی مەعریفیی (نۆڵیج – knowledge) پێشوەختی نەبێ، یان لای کەم لەکاتی نووسینی وتارەکەدا کۆمەڵێ سەرچاوەی زیندوو، پێوەندداری بەباتەکە لادەست نەکەوێ .

زانستی پرۆگرام (میتۆدۆلۆجی – Methodology) لە زمانی نووسیندا:

زۆرکەس تووشی سەرئێشەو ئازارێکی زۆر دەبن لەچۆنییەتی دارشتن و سەرەتای نووسینی وتاردا، هۆی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی نووسەر میتۆدۆلۆژیایەکی تۆکمەی نییە لەسەر ئەو شتەی دەینووسێت و بە گشتیش شارەزایی لە نووسیندا کەمە، بۆ ئەوەی نووسەر لەدەسپێکی وتارەکەیەوە بە سەنگێکی قورسەوە بچێتە ناو بابەتەکەوە دەبێ کەرەستە سەرەکییەکانی وتارەکەی لە هزری خۆیدا قایم کردبێت ، ئەوسا دەتوانێ بیرۆکەکانی بەرێکوپێکی دابرێژێ و فۆرمەڵەیان بکات . تازەترین میتۆدۆلۆجیی لە نووسیندا دەبێ زمانێکی ئەکتیڤ و زیندوو بەکاربهێنرێ و زانیاریی رەسەن (Authentic) بەسەرچاوەی بابەتەکە دابنرێت . (Robinson, P C 1980 ,pp38-39)

C- دۆزینەوەی باشترین رێگا :

پلان دانان بۆ نووسینی وتار دەبێ وا لەنووسەر بکات کەبەرهەمهێنەرانە بیربکاتەوە و شتی نوێ دابهێنێ و بیرۆکەی جوان و بەهێز بخاتە ناو بابەتەکەوە، کە ئەمانەش بەلای کەمەوە لەسەر سێ خاڵ کورتدەکرێنەوە .

1. بەکارهێنانی تەکنیکی بیرۆکە بۆهاتن.
2. هەڵبژاردنی ئەو بۆچوونانەی کە دەکرێ کۆنترۆڵ بکرێن .
3. یەکگرتنەوەی پلانی شۆڕبوونەوە بۆ ناو بابەتەکە لەگەڵ سەردێڕەکەدا.

D- دەستپێکردن و دەستهەڵگرتن :

چۆنییەتی دەستپێکردن بەنووسین ، چەندێک سەختیی بۆ نووسەر دەهێنێتە کایەوە، ئەوەندەش دەستهەڵگرتن سەختیی خۆی هەیە. نووسەر لە دەستپێکدا بەڵێنێک دەدات یان بابەتێک دەورووژێنێت چ بەشێوەی پرسیار بێت یان بە لێوردبوونەوە . هاوکات چۆن دەتوانێ ئەو بەڵێن و پلانەی داناوە لەکۆتاییی بابەتەکەدا خوێنەر سەرسام بکات بەوەی کە سەرنجراکێشانە بەیەکییەوە نووساندووە.

ئەم تەوەرەیەش دەکرێ بەسەر پێنج خاڵدا دابەشکرێ .

1. پێشەکییەک بە بەڵێنێکەوە یان بە وروژاندنی باسێکەوە.
2. وروژاندنی شتە سەرنجراکێشەکان بەشێوەیەکی زانخوازیی (خۆتێهەڵقورتێنەریی).
3. گردکردنەوەی گفتوگۆکان لە دواهەمین پارەگرافەکانی نووسینەکەدا
4. وەڵامی بنبڕ بە پرسیارەکان بدرێتەوە
5. بەجێهشتنی هەندێ شت بۆ خوێنەر کە بیری لێ بکاتەوە.

ئەم باسە درێژەی دەبێ .....

References :سەرچاوەکان

Hennessy, B . 2000 “ *Writing Successful Essays*” , How to Books, Oxford.

Robinson, P C . 1980 “ *English For Specific Purpose*” , Pergamon Press , Oxford, New York, Toronto, Sydney, Paris, Frankfurt .